

Ocena dysertacji doktorskiej Justyny Kotowicz: Specyfika funkcjonowania poznawczo – komunikacyjnego głuchych dzieci dwujęzycznych w okresie późnego dzieciństwa, przygotowana dla potrzeb Rady Naukowej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego

Przedstawiona do recenzji dysertacja ***Justyny Kotowicz: Specyfika funkcjonowania poznawczo – komunikacyjnego głuchych dzieci dwujęzycznych w okresie późnego dzieciństwa***, wpisuje się w od wielu lat trwające, przenikające się dyskusje dotyczące języka migowego, dwujęzycznego wychowania dzieci z ciężkim prelingwalnym uszkodzeniem słuchu czy wreszcie kultury głuchych/ Głuchych.

Podjęty w niej problem specyfiki funkcjonowania poznawczo – komunikacyjnego dzieci głuchych w perspektywie dwujęzyczności migowo – pisanej jest szczególnie istotny w czasie gdy przygotowany jest projekt wprowadzenia do polskich szkół specjalnych obowiązku dwujęzycznego nauczania. Mimo powszechnej zgody surdopedagogów co do negatywnej oceny skuteczności dotychczas stosowanych metod dla rozwoju językowego uczniów szkół specjalnych projekt dwujęzycznej edukacji ożywił spory, których rozstrzygnięcie bez rzetelnej wiedzy lingwistycznej nie jest możliwe. Badania nad dwujęzycznym wychowaniem dzieci z głębokim prelingwalnym nerwowo – zmysłowym uszkodzeniem słuchu realizowane na całym świecie dostarczają niejednoznacznych wyników co oznacza, że wiedza naukowa o czynnościach ludzkiego mózgu i oparty na niej metodykach wychowania językowego wciąż nie daje podstaw do jednoznacznych rozstrzygnięć co do sposobów organizacji edukacji tej grupy uczniów. Skłania jednak do rezygnacji z preferowania jednej drogi dla wszystkich na rzecz holistycznego podejścia otwartego na indywidualne potrzeby każdego dziecka uwzględniającego jego sytuację bio – psycho - społeczną. Indywidualny dobór wychowania językowego stanowi najważniejsze i najtrudniejsze zarazem zadanie w projektowaniu edukacji dzieci z uszkodzonym słuchem, grupy, dzięki współczesnym technologiom medycznym i technicznym silniej niż dotychczas, zróżnicowanej.

Dysertacja mgr J. Kotowicz podnosi ten ważny dla praktyki edukacyjnej problem. Doktorantka podjęła, jak napisała na s. 12, pierwszą w Polsce, próbę naukowej analizy dwujęzyczności migowo – pisanej głuchych uczniów w głębokim przekonaniu, że jej badania przyczynią się do lepszego poznania i zrozumienia mechanizmów myślenia i porozumiewania się głuchych dzieci. Co może mieć kapitalne znaczenie dla organizacji i efektywności kształcenia tej grupy uczniów i jej integracji ze środowiskiem osób słyszących.

Złożoność i niezwykłość tego projektu podkreślają sformułowane cele - trzy główne i jeden określony jako poboczny.

Struktura pracy typowa. Trzy części: teoretyczna – trzy rozdziały, metodologiczna – jeden podzielony na siedem podrozdziałów i część trzecia – pięć rozdziałów. Każda z nich zasługuje na uwagę, każda rzecz jasna z innych powodów.

Część I: **Teoretyczne tło badań własnych** - trzy rozdziały: Najbliższe środowisko społeczne głuchych dzieci, Procesy poznawcze głuchych dzieci, Komunikacja głuchych dzieci dwujęzycznych (ss.17 - 167).

W sumie 122 strony bardzo dobrego, tekstu. Każdy podrozdział przemyślany, oparty o bogatą literaturę, głównie anglojęzyczną, ale także polską świadczący o sprawności autorki w wyborze tekstów i analitycznym myśleniu. Na szczególną uwagę zasługuje każdy z nich, od pierwszego do ostatniego. Treść i sposób narracji jest tu konsekwentnie, co dosyć rzadko się zdarza, podporządkowany prezentacji wyników badań z tych obszarów, które uzasadniają wybór problematyki badawczej. Jest to znakomity przegląd podejmowanych w ostatnim okresie badań w obszarze pedagogiki specjalnej i surdopedagogiki. Mamy więc rzetelny przegląd literatury przedmiotu w postaci argumentów uprawomocniających zajęte przez Autorkę stanowisko badawcze, jednak, jak sądzę nie w pełni wykorzystany.

Każdy z dwóch podrozdziałów pierwszego rozdziału kończy podrozdział: **Podsumowanie**, w dwóch następnych rozdziałach Doktorantka zrezygnowała z tego zabiegu. I jak sądzę słusznie, bo w podsumowaniu spodziewałabym się odniesienia do własnego projektu badawczego, podkreślenie nowatorstwa zaprezentowanych w tym opracowaniu badań własnych, wykorzystania zaprezentowanych wyników badań innych badaczy do wprowadzenia czytelnika w konceptualizację badań własnych. Tymczasem mamy tu kilkanaście ogólnych, powszechnie znanych stwierdzeń w podsumowaniu pierwszym kończących się konstatacją „Głuche dzieci głuchych rodziców stanowiąc będą przykład dwujęzyczności osób głuchych, która zostanie przedstawiona w dalszej części pracy (por. 3.1.3), a w drugim „Wydaje się zatem, że surdopedagogika wciąż powinna się rozwijać i pracować nad dobrymi metodami nauczania i wychowania głuchych uczniów” (s. 35). Niewątpliwie powinna, szczególnie w dobie nowych technologii w protezowaniu, zmieniających sytuację rozwojową znaczącej części populacji dzieci z prelingwalnym uszkodzeniem słuchu, ale ona (ta konstatacja) sprawia, że następne, ostatnie zdanie, z tej strony traci jakiegokolwiek znaczenie dla wprowadzenia czytelnika w prezentowany projekt badawczy i jego nowatorski charakter. W dwóch następnych rozdziałach Autorka opracowania zrezygnowała z tego zabiegu. W kontekście powyżej uwagi słusznie, ale ta decyzja podkreśliła niekonsekwencję Doktorantki w budowaniu struktury tej części opracowania.

Część II. **Opis metodologii badań własnych**. Siedem podrozdziałów, (ss122 – 201). Lektura tej części dysertacji budzi podziw i szacunek dla zamierzeń badawczych podjętych w tym opracowaniu. Cztery cele badawcze, trzy główne i jeden podrzędny. Cztery pytania badawcze i hipotezy zaprezentowane w tab. nr.4 (ss.129 – 139). Zmienne i wskaźniki operacyjne (tab. nr.5 ss. 141 – 146), Hipotezy badawcze i ich operacjonalizacja, tab. nr. 6 (ss.146 – 148). Ich prezentacja klarowna, nie budząca większych zastrzeżeń metodologicznych, obrazująca ogrom zamierzeń badawczych i w konsekwencji złożoność prezentowanego projektu badawczego. Do tego opis badanej grupy (95 osób badanych uwzględnionych w analizie wyników – 52 dwujęzycznych dzieci głuchych i 43 dzieci słyszących, podział na grupy oraz imponująca liczba zmiennych w ich opisie. I jeszcze szczegółowy opis procedur badawczych i wykorzystanych w badaniach technik i narzędzi (brak wskazania metody pomijam milczeniem). To zamierzenie badawcze na co najmniej dwie dysertacje doktorskie. Jedną skoncentrowaną na opracowaniu narzędzi do pomiaru poziomu funkcji zarządzających oraz komunikacji w PJM głuchych dzieci i drugą skoncentrowaną na badaniu specyfiki funkcjonowania poznawczo - komunikacyjnych głuchych dzieci dwujęzycznych. Dużo nie zawsze znaczy dobrze. Potwierdza to część opracowania: 4.7.2: Narzędzia wykorzystane do badania poziomu funkcjonowania poznawczego, gdzie od s.170 -200 prezentowane są wyniki badań pilotażowych. Z tabel prezentujących wyniki pilotażu wiemy, że w badaniu poziomu funkcjonowania poznawczego uczestniczyło 12 GD i 40 SD, Dlaczego akurat tyle jednych i drugich nie wiadomo, brak też

jakichkolwiek informacji o badanych, sposobie ich doboru do tej części badań, wieku, płci, czy też środowisku rodzinnym. Natomiast w badaniu poziomu funkcjonowania komunikacyjnego po 10 US z I, II, IV i V klasy, a GD 4 – 2 Dz. i 2 Ch. Z I, II klasy oraz 6 UG - 6 Ch. I 2 Dz. i IV i 2 z kl. V i na tym kończy się informacja o tych badanych. W kolejnych badaniach pilotażowych jest podobnie. W moim przekonaniu to informacje istotne chociażby ze względu na treść podsumowania (ss. 199- 200) gdzie pojawia się rzetelność i trafność oraz testy przygotowane dla praktyków i naukowców.

To niepotrzebne zamieszanie w dużym stopniu jest spowodowane, jak sądzę, brakiem informacji o celu badań pilotażowych i sposobie ich wykorzystania w badaniach podstawowych, zaprezentowanych w pierwszym rozdziale III części opracowania: Wyniki badań własnych. Taką informację pozyskuje czytelnik dopiero na s. 221 „Wszystkie testy zostały najpierw sprawdzone w badaniach pilotażowych, następnie ich właściwości psychometryczne zostały zweryfikowane w badaniach zasadniczych”. Więc na tym poziomie chodziło o sprawdzenie przygotowanego narzędzia. W posumowaniu zatem należało podkreślić, które potrzeby i możliwości GD ujawnione w badaniach pilotażowych zdecydowały o ostatecznym kształcie testów wykorzystanych w badaniach zasadniczych.

III części monografii: **Wyniki badań własnych.**

Autorka prezentuje je w pięciu rozdziałach. Cztery pierwsze odpowiadają sformułowanym problemom badawczym. Piąty: Dyskusja wyników badań własnych oraz wnioski dla praktyki pedagogicznej jest zakończeniem prezentowanego projektu.

Prezentację wyników badań rozpoczyna od rozdziału: Narzędzia do pomiaru funkcji zarządzających oraz komunikacji w Polskim Języku Migowym. Rozdział podzielono na dwa podrozdziały. Pierwszy: Testy do badania poziomu funkcji zarządzających. Za wskaźnik dobrego narzędzia – określenia właściwości psychometrycznych narzędzi do pomiaru FZ z instrukcją w PJM obrano tutaj wyniki pomiarów uzyskanych za pomocą tych zadań testowych. Cztery strony prezentacji wyników i pod każdym z testów jedynie stwierdzenie zrozumiały, wydaje się, wskazują, że zrozumiały instrukcję. Badacz musi wiedzieć, że zaproponowany sposób instrukcji na pewno jest/ nie jest zrozumiały dla badanej osoby lub dla której z badanych grup był zrozumiały, a której sprawiał trudności. I drugi: Testy do badania komunikacji w PJM. W poszczególnych podrozdziałach tego podrozdziału raz jest podsumowanie w którym Doktorantka informuje, że test jest narzędziem o zadowalającej trafności, w innym można je wykorzystać do pomiaru..., że zadowalające wyniki ... pozwalają stwierdzić, że przygotowano rzetelne i trafne narzędzie, a w innych brak nawet takiej informacji. Sądzę, że w sytuacji gdy badania właściwe posłużyły do dwóch celów: zweryfikowania właściwości psychometrycznych przygotowanego narzędzia i diagnozy specyfiki funkcjonowania poznawczo – komunikacyjnego głuchych dzieci dwujęzycznych w okresie późnego dzieciństwa, a taki jest temat pracy, słuszniej byłoby zaprezentować najpierw wyniki zamieszczone w rozdziałach 5.2 , 5.3, 5.4. W Podsumowaniu każdego z nich odnosząc się do obu celów, a rozdział 5.1 zaprezentować jako ostatni np. p.t.: Właściwości psychometryczne wykorzystanych narzędzi badawczych.

Mam wrażenie, że w tej części opracowania (Wyniki badań własnych) nastąpiło coś co nazwałabym rozproszeniem uwagi. Cztery cele, dwa przedmioty badań (specyfika funkcjonowania i weryfikacja właściwości psychometrycznych narzędzi wykorzystanych w badaniach) to ogrom treści i duża trudność w ich klarownej prezentacji.

Trzy następne rozdziały charakteryzują się konsekwentną strukturą – prezentacja wyników uzyskanych w danym zadaniu, podsumowanie ograniczone do wskazania różnic lub ich braku w poziomie wykonania zadania w poszczególnych grupach badanych osób i odniesienie do sformułowanych hipotez. Każdy rozdział kończy dyskusja wyników. To słuszny, porządkujący zabieg. Tutaj także dowiaduje się czytelnik o możliwych uwarunkowaniach pozyskanych faktów badawczych np. takich jak: poziom edukacji matki,

status ekonomiczny rodziny, ale w prezentacji wyników badań tych zmiennych właściwie nie ma. Nie ma ich także w załącznikach. Są jedynie w opisie badanych osób, a jedynie wiek badanych uwzględniono na s. 233 i na s. 264, 268, 273, 277, 282 – informacja o głuchym rodzeństwie. To oznacza, że te zmienne były badane, ale powód braku ich prezentacji nie jest znany. W podrozdziale 5.4.2. Czynniki związane z funkcjami zarządzającymi mamy inteligencję niewerbalną i komunikację w PJM i prezentację korelacji, co jest charakterystyczne dla prezentacji opisu narzędzi badawczych. Tym czynnikiem podporządkowano dyskusję wyników 5.4.3 i jest to ważny poznawczo podrozdział także dla praktyki pedagogicznej i dyskusji nad kształceniem dwujęzycznym DG z różnym zapleczem środowiskowym.

Opracowanie kończy rozdział 5.5: Dyskusja wyników badań własnych oraz wnioski dla praktyki pedagogicznej podzielony na trzy podrozdziały. Nie bardzo rozumiem dlaczego tutaj umieszczono podrozdział: Uwagi metodologiczne, który nie wnosi nic w wiedzę czytelnika zdobytą podczas lektury poprzednich części opracowania, poza informacją zawartą w ostatnim zdaniu (s. 322). W uwagach metodologicznych jeśli już i tutaj oczekiwałabym wskazówek, które np. ułatwią przyszłym badaczom wykorzystanie przygotowanych narzędzi, instrukcji, wskazania procedur jakie powinny być przestrzegane, wyraźnego określenia dla jakiego przedziału wieku i grup GD Autorka je rekomenduje.

Dwa pozostałe podrozdziały: Interpretacja wyników badań własnych w świetle literatury przedmiotu i Odniesienia do praktyki edukacyjnej i postulaty pedagogiczne to ważna i płodna poznawczo część tego rozdziału. Zaprezentowane tutaj refleksje, namysł i dyskusja mogą być inspiracją dla wielu badaczy interesujących się problematyką dwujęzyczności GD. W nich także widoczna jest odpowiedzialność Autorki. To niezmiernie cenna cecha młodego naukowca. Wspomniane niedostatki wynikają, jestem o tym przekonana z nadmiaru materiału badawczego i nieuniknionej konsekwencji – trudności z jego uporządkowaną prezentacją.

Podsumowując: Chcę podkreślić znaczenie podjętej w tej dysertacji problematyki w okresie ożywionych sporów i dyskusji nad dwujęzycznością GD, jej nowatorski charakter i znaczenie rzetelnej diagnozy funkcjonowania poznawczo – komunikacyjnego dzieci dwujęzycznych w okresie późnego dzieciństwa, dla organizacji i metod ich edukacji w różnych, obecnie, formach kształcenia. Recenzowane opracowanie wypełnia tę lukę w polskiej literaturze przedmiotu. Doktorantka podjęła nie tylko trud poznania związków zachodzących pomiędzy językiem a myśleniem – badań wpisujących się w badania lingwistyczne –, ale także opracowanie narzędzi do ich pomiaru i diagnozę ich właściwości psychometrycznych. Dzięki temu udało się jej zgromadzić niepowtarzalny i bardzo obszerny materiał. I jest to niewątpliwie cenna wiedza o znaczeniu dwujęzyczności w rozwoju badanych funkcji. Dyskurs, który zaproponowała w pierwszej części monografii nie tylko przekonuje o jej naukowej dojrzałości ale przede wszystkim o potrzebie poszukiwania nowych i nie zawsze najłatwiejszych obszarów swoich intelektualnych zmagania. Takie zmagania kumulują ogromny potencjał poznawczy i taki odnajduję w tej dysertacji. Obszerna bibliografia, literatura polska i obcojęzyczna, 364 pozycje to wyraz rzetelnego przygotowania Autorki do zmierzenia się z podjętym zadaniem. Nie ma jednak dzieł doskonałych, więc obok zachwyty wypunktowane powyżej niedoskonałości.

Proponuję, po ponownym przemyśleniu struktury tego opracowania, szybkie wydanie tej dysertacji. Sugestie uporządkowania tego obszernego materiału badawczego znajdują się w recenzji.

Konkluzja; Pomimo wielu krytycznych uwag zawartych w recenzji, moja ostateczna ocena tej dysertacji jest jednoznacznie pozytywna. Zasygnalizowane niedostatki wskazane

głównie w trzeciej części monografii równoważy nowatorstwo projektu i jego wartość poznawcza. Stwierdzam zatem, że dysertacja mgr Justyny Kotowicz: Specyfika funkcjonowania poznawczo – komunikacyjnego głuchych dzieci dwujęzycznych w okresie późnego dzieciństwa, spełnia wymogi formalne. Zgłaszam więc, Radzie Naukowej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego wniosek o dopuszczenie Justyny Kotowicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grażyna Dryżałowska